

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Asamblaj Kavramı ile Aktör-Ağ Teorisi Arasındaki Bağlantıların İncelenmesi: Asamblaj Kentçiliği¹

Investigation of the Relationships Between the Concept of Assemblage and Actor-Network Theory: Assemblage Urbanism

Öz

Bu çalışmada Deleuze ve Guattari'nin asamblaj kavramı ile Bruno Latour'un aktör-ağ teorisi arasındaki bağlantının kent çalışmalarına nasıl yansıdığı ele alınmaktadır. Asamblaj kavramının kent çalışmalarında kullanımının temelde iki farklı versiyonu olsa da (DeLanda'nın asamblaj teorisi ve Latour'un aktör-ağ teorisi) daha ziyade aktör-ağ teorisiyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Aktör-ağ teorisi, Deleuze'den beslenmekte ve bu durum kent çalışmaları alanında "asamblaj kentçiliği" olarak nitelendirilen yeni bir araştırma yöntemiyle açığa çıkmaktadır. Asamblaj kentçiliği, etnografik yöntemle ağırlık vermekte ve yoğun betimlemeyle birlikte ampirik araştırmaya işaret etmektedir. Bağlam bağımlı klasik ve neo-Marksist kent çalışmalarından önemli farklılıklar barındıran asamblaj kentçiliği, insan olanlar kadar insan olmayan unsurları da aktör olarak tanımlamakta ve tüm ikilikleri reddederek akış, oluş ve sürece önem vermektedir. Bu özellikleri ile birlikte asamblaj kentçiliği, bir araya gelen aktörlerin rol oynadığı yoğunlaşmış ağ veya köksap biçiminde işleyen olağan kent yaşamının ilişkisel olarak incelenmesini mümkün kılabilir.

Anahtar kelimeler: Asamblaj Kentçiliği, Aktör-Ağ Teorisi, Deleuze ve Guattari, Bruno Latour, Kent Çalışmaları

Abstract

The effect of the relation between the assemblage concept of Deleuze and Guattari and the actor-network theory of Bruno Latour on urban studies is discussed in this study. Although there are two different versions of using the assemblage concept in urban studies (DeLanda's theory of assemblage and Latour's actor-network theory), it is rather considered in relation with the actor-network theory. The actor-network

Şefika AYDIN

Öğr. Gör.,
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Meslek Yüksek
Okulu.
sefikaaydin@nku.edu.tr.
ORCID: 0000-0001-9925-6484

Murat ŞENTÜRK

Doç. Dr.,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
murat.senturk@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9628-6300

Cilt / Issue: 9(1), 289-315

Geliş Tarihi: 28.09.2021

Kabul Tarihi: 07.01.2022

Atıf: Aydın, Ş., Şentürk, M. (2022).
Asamblaj kavramı ile aktör-ağ teorisi
arasındaki bağlantıların incelenmesi:
asamblaj kentçiliği. *Tesam Akademi
Dergisi*, 9(1), 289-315. [http://dx.doi.
org/10.30626/tesamakademi.
1022695](http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.1022695).

theory is influenced by Deleuze, and this is revealed in the field of urban studies by a new research methodology characterized as "assemblage urbanism". Assemblage urbanism highlights the ethnographic method and emphasizes empirical research with thick description. Assemblage urbanism, which has essential differences from context-dependent conventional and neo-Marxist urban studies, defines non-human elements as actors and gives importance to flow, becoming, and the process by rejecting all dichotomy. Because of these features, assemblage urbanism makes it possible to examine the ordinary urban life relationally, as a condensed network or rhizome in which the coming together actors play a role.

Keywords: Assemblage Urbanism, Actor-Network Theory, Deleuze and Guattari, Bruno Latour, Urban Studies

Extended Abstract

This study, on urban assemblages, aims to see the effect of the relation between actor-network theory and the concept of the assemblage on urban researches. Since the 1990s, the influence of Gilles Deleuze and Felix Guattari's philosophy has been evaluated more in urban studies. In the studies under the influence of Deleuze and Guattari, the urban attains an unstable ontology and can be evaluated together with all its elements without being limited. The concept of assemblage is included in the conceptual inventions of Deleuze and Guattari and provides examining the city with continuously converted machine relations. The concept of assemblage are considered along with other concepts of Deleuze's philosophy, such as territorialization/deterritorialization, encoding/decoding, actual/virtual, smooth/striated. These conceptual tools create a change in our understanding of phenomena such as gentrification, urban regeneration, and the global city, which are dealt with in classical and especially neo-Marxist urban studies. Assemblage, which focuses on machine operation, is used in terms of meanings such as emerging, coming together, arrangement, and it overturns the actor-structure dialectic. With these features, assemblage overlaps to a certain extent with Bruno Latour's way of thinking that is at the base of actor-network theory. Because while expressing the reassembling of social, Latour deals with the transformation of all actors in a networked becoming, evaluates the human and non-human elements as actors, and rejects dichotomy such as macro/micro and structure/actor. Latour's

sociological thought focuses on the process versus the structure and object-oriented way of thinking and considers everything as an event, as in Deleuze's philosophy. Latour aims to analyze Deleuzian virtuality, which is extremely important for the explanation of the becoming and emergence, with the concept of plasma. Thus, Latour opens the door to theoretically unrealized and unpredictable possibilities. Although there are two versions of Deleuze's process-oriented assemblage concept in urban studies (DeLanda's theory of assemblage and Latour's actor-network theory), assemblage urbanism is considered in connection with the actor-network theory. Latour, in his work titled "Reassembling the Social", states that actor-network theory can also be referred to as "actant-rhizome ontology". Assemblage makes it possible to study both temporary situations and sudden changes, and long-term transformations. In particular, assemblage researchers who research with the ethnographic method can examine all kinds of elements that are included in the lives of ordinary people in the daily life of the urban, together with networked relations. In this respect, the local operation is not seen as an imposition of the stabilized global capitalist system. On the contrary, the phenomenon described as "the global capitalist system" in assemblage urbanism is understood with the coming together of different actors in daily life, the separation of some of them, and the formation of new mergers and connections. The actors that come together and leave can be people, as well as bureaucracy, infrastructure elements, buildings, tools, legal rules, regulations, vehicles, security forces, plants, and animals. Assemblage urbanism with the "thick description" focuses on the continuation of the formation of the city together and allows the city to be dealt with in networked relations with the countryside, towns, and other cities without limiting it. Thus, the urban, which cannot be fixed by going beyond Euclid's concept of space and time, but can continue with the encounters and performances of the actors, can be examined as a decentralized and unlimited entity. Assemblage urbanism questions how we understand the city as an object of analysis and how the city works/operates. In this context, the relationship between the city and the conceptual tools developed by Deleuze himself and with Guattari is discussed in this study, firstly. Then, for the field of urban studies, the connections that can be made between Latour's actor-network theory and Deleuze's philosophy are explored. Thus, the question of "how does the urban operation" is answered with the assemblage urbanism discussions, and methodologically the contributions of assemblage urbanism to urban studies are discussed. As an assemblage, cities can be analyzed as spaces formed by the combination of fluid relations between people, institutions,

and infrastructural elements. Assemblage urbanism reveals not only ways to pose new research questions but also new ways of researching the urban. Methodologically, although assemblage urbanism is criticized over themes such as thick description, naive objectivism, lack of context, and being away from criticism, it can provide an important opening for urban studies with these features. Therefore, assemblage urbanism, as a reflection of Deleuze's philosophy on the field of urban studies and in connection with actor-network theory, is seen as an essential step in the methodological examination of the urban.

Giriş

Kent çalışmaları alanında asamblaj kavramı, teorik köklerini Gilles Deleuze ve Felix Guattari'nin (2005 [1987]) felsefi yaklaşımlarından almakla birlikte (Brenner, Madden ve Wachsmuth, 2014 [2011], s. 132) temelde Bruno Latour'un aktör-ağ teorisiyle (bundan sonra AAT olarak ifade edilecek) bağlantılı olarak anlaşılmaktadır (Dovey, 2011, s. 347). Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında asamblaj, bir tür organizmal bütünlük ve kararlılık içinde çeşitli katmanlarda yer almanın yanısıra organizmayı sürekli olarak parçalayan, geçiciliklere ve dolaşımlara yer veren yönleri sahip olmayı da (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 4) ifade etmektedir.¹ Asamblaj kavramında bir araya gelme, birleştirilebilirlik, çoklu doğrusal zaman ve ortaya çıkma gibi süreçlerin geçiciliği ön planda tutulmaktadır. Deleuze ve Guattari, bu temaları bir kelime dağarcığına çevirmekte ve asamblajı (agencement), yerliyurtlulaşma (territorialization), yersizyurtsuzlaşma (deterritorialization), makine (machine) ve çokluk (multiplicity) kavramları ile birlikte düşünmektedirler. Asamblaj, böylelikle süreç ve fenomenin heterojen unsurları arasındaki karşılıklı ilişkilerin dinamik karakterine odaklanmakta ve hem yapısal hem de belirsiz etkileri tanıırken, karmaşık oluşa ve çokluğa işaret etmektedir (Venn, 2006, s. 107). Bu bakımdan asamblaj bir parça veya bütün değil daha çok bir çoklaşma ve dışsal ilişkilerle tanımlanan makinelere benzetilmektedir. Dışsallık, ilişkiye giren öğelerin bu ilişkiden özerkliğini ifade etmektedir. Bir asamblajın öğeleri dışsal ilişkilerle tanımlandığı için öğeler, sonsuza kadar eklenebilmekte, çıkarılabilmekte ve birbirleriyle yeniden birleştirilebilmektedir (Nail, 2017, s. 23; DeLanda, 2016). Asamblaj, içirme ve dışlama mekânizması olarak işlev gören ve tamamen biçimsel düzenlemede yer alan ilişkiler değil bir ilişki (Buchanan, 2017, s. 465),

¹ Deleuze ve Guattari'nin Fransızca orijinal eserlerinde kullandıkları "agencement" terimi, İngilizce'ye "assemblage" olarak çevrilmiştir. Deleuze ve Guattari, orijinal çalışmalarında (2005 [1987]) asamblajı, düzenleme (arrangement) ve fail (agency) kavramlarının bir araya getirilmesi biçiminde kullanmaktadır (Farias, 2011, s. 370). Çünkü Deleuze ve Guattari'ye göre, felsefi bir kavram ancak diğer kavramlarla bağlantılı olarak yaratıcı anlamlar kazanmaktadır. Bu bakımdan, "agencement" bağlantıların düzenlenmesidir ve parçalarını şu an oluşturan bir "duygu"nun üretilmesini, olay ve oluş kavramlarını içermektedir. John Phillips'e göre "assemblage" kavramının, "agencement" çevirisi olarak kullanılması, Deleuze ve Guattari'nin kullanımındaki bu manayı kaçırma tehlikesi barındırmaktadır (Phillips, 2006, s. 109). Bunun için varolan kavramsal çıkmaza yaklaşmanın verimli bir yolu, "assemblage"ların ne olduğu değil, ne yaptığıdır (Puar, 2012, s. 57; DeLanda, 2016, s. 1; Law, 2004, ss. 41-42). Kavramın Türkçe'ye çevirisinde de bir karışıklık söz konusudur. İngilizce literatürde "agencement" kavramı yerine kullanılan "assemblage" terimi, İngilizce'den Türkçe'ye öbekleşme, ajansman, asemblaj, asamblaj, birleştirme, toplanma, düzenleme gibi terimlerle çevrilmektedir. Bu çalışmada kavramın "asamblaj" çevirisi dikkate alınmaktadır.

bir mastar oluş (Deleuze ve Parnet, 1990, ss. 100- 101) olarak anlam kazanmaktadır.

21. yüzyılın başlarından itibaren kent araştırmaları alanında asamblaj kavramıyla ilişkili olarak kaydedeğer çalışmalar yapılmaktadır (Simone, 2011; McFarlane, 2009; McCann, 2011). Neil Brenner, David J. Madden ve David Wachsmuth'un (2014) "asamblaj kentçiliği (assemblage urbanism)"² olarak ifade ettiği bu çalışmalar daha ziyade asamblajın iki farklı çeşidiyle ilgilidir. Bunlardan birisi özellikle Deleuze ve Guattari'den (2005 [1987]) köklerini alan DeLanda'nın (2018 [2006]) *asamblaj teorisi (assemblage theory)* diğeri ise Bruno Latour ve AAT'den ilham alan *asamblaj (assemblage) kavramıdır* (Brenner vd., 2014; Farias, 2011, s. 365). Latour, "assemblage" terimini daha ziyade "toplanmayı, bir araya gelmeyi, birleşmeyi" ifade etmek için kullanmaktadır. Latour için, asamblajlar kalıcı şeyler, yinelenerek somutlaştırılmış şeyler ya da yapılar değildir. "Aktör-ağlar" veya "asamblaj"lar her zaman bir olaydır yani bir kez ve tek bir yerde meydana gelmektedirler (Elder-Vass, 2015, s. 105). Dolayısıyla Latour'un düşüncesinde tıpkı Deleuze ve Guattari düşüncesinde olduğu gibi mekânsal toplumsal sabitliklere, yapılara, kalıcı bağımlılığa yer verilmemektedir.

Deleuzyen içkin eleştiride, çağdaş kentsel süreçler, kapitalizm, neoliberalizm, küreselleşme gibi dışsal bir ana nedenle değiştirilen ve yeniden yapılandırılan bir perspektiften çözümlenmemektedir. Kent, bu tür açıklamaların dışında, merkezi olmayan, belirsiz ve karmaşık bir sistem olarak anlaşılmaktadır (Karaman, 2012, s. 1287). Öyleki 1980'li yıllardan sonra neoliberal ekonomi politikaların kentsel mekânı dönüştürmedeki etkisini öne çıkaran ve devleti, sermaye gruplarını ve uluslararası örgütlenmeleri önemli aktörler olarak konumlandıran düşünce biçimi (Bkz. Peck and Tickell, 2002; Brenner, 1997) de sorgulanmaktadır. Nigel Thrift, Batılı kent çalışmalarına ilişkin literatürün adeta bir çıkmaza girmiş gibi göründüğünü ileri sürmektedir. Kent çıkmazı (urban impasse) kavramıyla Thrift, çağdaş Batılı analizlerin tanıdık, hatta tahmin edilebilir hale geldiğini ve aynı meselelerin giderek daha az etkiye neden olacak şekilde ele alındığını ileri sürmektedir (Thrift, 1993, s. 229). Thrift, ayrıca 1990'lardan itibaren kentlerin, geçici, göçebe mekân-zamanlar olarak yeniden tanımlanmasıyla, bu çıkmaza meydan okunduğunun da altını çizmektedir (Thrift, 1993, s. 236). Bu bakımdan uzun süredir kent çalışmalarının merkezinde yer alan kavramlar ve

² Asamblaj kentçiliğinin yol açtığı etkiler kent çalışmaları literatüründe önemli bir tartışma alanı yaratmaktadır. 2011 yılında Area'nın (Area A Journal of The Royal Geographical Society (With IBC) bir sayısı (43[2]) ile City'nin (City: Analysis of Urban Change, Theory, Action) 2, 3-4, 5 ve 6. sayılarında bu tartışmalara geniş bir şekilde yer verilmiştir.

kentin kendisi sorgulanmakta, zemin adeta sarsılmaktadır. İşte tam da bu noktada asamblaj kavramından hareket eden çalışmaların, kent çıkmazına bir çıkış yolu aradığı ifade edilmektedir (Farias, 2010, s. 1).

Bu çerçevede bu çalışmada “kenti nasıl inceleyebiliriz” sorusuna öncelikle asamblaj (agencement/assemblage) kavramının³ yanı sıra Deleuze ve Guattari’nin diğer kavramsal icatlarıyla birlikte yanıt verilmeye çalışılmaktadır. Daha sonra Bruno Latour’un aktör-ağ teorisi ile Deleuze ve Guattari’nin felsefi yaklaşımları arasındaki ilişki üzerinden kent çalışmalarında asamblajın yeri açıklanmakta ve yöntemsel olarak asamblaj kentçiliğinin açılımları tartışılmaktadır.

Kenti Deleuze ve Guattari ile Birlikte Düşünmek

Deleuze ve Guattari felsefesinde, kentler çeşitli akışların meydana geldiği, kesildiği ve yenilerinin oluştuğu varlıklardır. Oluş (becoming) ve akış (flow) sürecinde kent, dolaşımı ve çevrimi sağlayan girişler ve çıkışlarla tanımlanmaktadır. Giriş ve çıkışlardan etkilenen kent diğer kentlerle temas halinde bir ağıdır (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 432).⁴ Kent, çok çeşitli asamblajlar yaratmakta ve katmanlaşma ile çalışmaktadır. Farklı katmanların (stratas) oluştuğu, açıldığı ve birbiriyle bağlandığı kent aynı zamanda kırsal alanlarla rezonansa da girmektedir (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 433). Kent, üzerinden geçen sermaye, insan, bilgi akışı gibi akışlarla birlikte oluşmakta ve bu akışları koordine etmektedir. Akışlar çeşitli mekânsallıklar ve katlar (folds) oluşturabilmektedir. Dolayısıyla kent dışı kapalı ve statik bir kap değil heterojen çoklukların bir araya gelmesi ve farklılığı düzenlemesi olarak görülmektedir.

Deleuze ve Guattari “A Thousand Plateaus” (Bin Yayla) başlıklı çalışmalarında (2005 [1987]) kentleri betimsel olarak düzenleme ve düzensizlik arasındaki ilişki için bir tema olarak kullanmaktadırlar. Burada Deleuze ve Guattari, toplumsal oluşumları üretim biçimleriyle değil, bir araya gelmelerin yarattığı üretken bir toplanış olan makineyle ilgili süreçlerle tanımlamaktadırlar. Toplumsal makine, parçaları olarak

³ Literatürde aynı metin içerisinde asamblaj kavramı, asamblaj düşüncesi, asamblaj yaklaşımı/teorisi gibi ifadelerle sık sık karşılaşılabilmektedir. Mesela DeLanda (2018), Deleuze ve Guattari’nin asamblaj kavramını/düşüncesini kendisinin teorileştirdiğini ifade ederken, Thomas Nail (2017) ise Deleuze ve Guattari’nin bir asamblaj teorisi ortaya koyduklarını öne sürmektedir. Bu çalışmada Deleuze ve Guattari’nin kavram icat eden filozoflar olduğu gerçeğinden hareketle daha ziyade “asamblaj kavramı” kullanılmaktadır.

⁴ Geleneksel olarak her kentin ve mahallenin girişleri ve çıkışları vardır. Kentin pek çok işlevi sürdürebilmek için çeşitli akımların girişine ve çıkışına ihtiyacı vardır. Kent sınırlandırılmış gibi görülse de bir ilişki, akış, oluş ve süreç olarak düşünüldüğünde sınırsız hale gelmektedir.

insanlara sahiptir ve yerleşik hale getirilmiş bir modelde insanları bir araya getirmektedir (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 435; Deleuze ve Parnet, 1990, s. 63). Göçebenin yerleşmek amacı olmaksızın üzerinden geçtiği kaygan (smooth) yani düzenlenmemiş mekânının aksine kent planlanmış, hesaplanmış, düzenlenmiş, bölünmüş ve kategorize edilmiş yani pürütlü (striated) hale getirilmiştir. Öklidçi hesaplanmış kent bu bakımdan daha ziyade devletin mekânı olarak görülmektedir. Ancak unutulmamalı ki Deleuze'ün kavramları iç içe geçmiştir.⁵ Yani pürütlü mekân aynı zamanda kayganlıklarla birlikte düşünülmelidir. Çünkü her ikisi de birbirine dönüşme eğilimi taşırlar ve iç içelik sergilerler.

Kente sürekli olarak birşeyler birbirine bağlanmakta, ayrılmakta ve kentin kendisi de başka kentlerle, kırlarla makineli ilişkiler kurmaktadır. Bazı kentler bu bakımdan bir köksap⁶ olarak düşünülmektedirler. Örneğin Deleuze ve Guattari'ye göre "Amsterdam, tamamen köksüz bir kent, hizmetlerin muhteşem bir çılgınlıkla birleştiği ticari savaş makinesiyle ilgili bir köksap kent"tir (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 15). Burada Deleuze'ün "makine" (machine) kavramı kenti hiçbir temeli olmayan bir oluş ve zaman olarak düşünmemize olanak sağlamaktadır. Makineler asambajları kesebilir, akıtabilir, dönüştürerek değişimini sağlayabilirler. Makinenin kendisi asambajların oluşturduğu bir ağıdır ve asambajlar, bir araya gelen heterojen unsurların yoğunlaşarak köksap (veya ağ) haline gelmesidir. Köksap makineli bir düzenlemedir (agencement/assemblage). Deleuze ve Guattari, gerçek bir buluş olarak "doğal veya yapay olarak aynı yöne doğru biçimlenerek (dayanıklılık) -katman katman yığılmış, örgütlenmiş, seçilmiş akımlar üzerinden alınan belirtilerin ve tekilliklerin⁷ tümüne düzenleme" demektedirler (Deleuze ve Guattari, 1990, s. 132).⁸

⁵ Deleuze'ün düşüncesinde diyalektik ikiliklere yer yoktur. Onun için söz konusu olan iki hareketin her birinin diğerinin içine geçmesidir. Burada düzenleme "yersizyurdsuzlaşmanın ve yeriniyurdunubulmanın çift hareketi içinde" gerçekleşmektedir (Deleuze ve Parnet, 1990, ss. 103-104).

⁶ Köksap, birbiriyle hiyerarşik olmayan şekilde bağlantı kuran, yeni kullanımlar oluşturan bağlar anlamını ifade etmektedir (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 12).

⁷ Deleuze ve Guattari felsefesi temsili olmayan postmodern düşünce biçimleri içinde anılmaktadır. Onların felsefesinde özne ve nesne arasında keskin ayrımlar değil tekil düşünce hâkimdir. Tekil düşüncede hiyerarşik ikiye ayrılmalar ve tekte buluşmalar değil bölünebilir "çeşitlilikler, çokluklar" vardır (Akay, 2004, s. 149).

⁸ Deleuze ve Guattari'ye göre her düzenleme aynı zamanda bir arzu düzenlemesidir (Deleuze ve Guattari, 1990, s. 119). Kendiliğinden ortaya çıkmayan arzular düzenlemeyi oluşturdukları kadar, düzenlemeler de arzuları oluşturduğu ölçüde varoluş gösterebilmektedirler (Deleuze ve Guattari, 1990, s. 118). Bu bakımdan Deleuze için "toplumsal-üretim bizzat arzulara-üretimi"dir (Holland, 2013, s. 61) ve burada "özne yoktur, yalnızca kolektif sözcelem düzenlemeleri vardır" (Deleuze ve Guattari, 2000, s. 28).

Deleuze ve Guattari bir oluşumu, işlevi ve potansiyeli olan her makinenin, herşeyden önce başka makinelerle etkileşim halinde olduğunu ifade etmektedirler (Goodchild, 2005, ss. 88-89). “Her makine, bağlandığı makineyle ilişkili olarak akımdaki bir kesilmedir, ama ona bağlanan makineyle ilişkili olarak kendisi de bir akımdır ya da bir akımın üretimidir” (Deleuze ve Guattari, 2014, s. 60). Akım-kesim ilişkisi arzunun üretkenliğini sağlayan, birbirinin içine geçmiş bağlantılı bir süreçtir. Bu süreç kapitalizm ile ilişkilendirildiğinde kesilmeler sistemi olarak kapitalist makine artı-değeri elde etmek için akımları yersizyurtsuzlaştırmakta, kod çözmekte ve aksiyomlaştırmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2014, ss. 58-59).

Asamblaj kavramı için kodlama ve yerliyurtlulaşma parametreleri önemlidir. Yerliyurtlulaşma asamblajın bileşenlerinin homojenleştirme sürecine maruz kalma derecesini ve sınırlarının kapsamını ölçmektedir (DeLanda, 2016, s. 3). Kod çözümü, verili anlamların tamamen erimesi, sabit anlamlar veren kurulu kodların istikrarsızlaştırılması ve nihayetinde silinmesi sürecidir (Holland, 2013, s. 55). Bir asamblaj, kodlama ve yerliyurtlulaşma olduğu kadar kod çözümü ve yersizyurtsuzlaştırma uçlarına da sahip olduğundan her zaman bir kaçış çizgisine (lines of flight) sahiptir (Deleuze ve Guattari, 2000, ss. 123-124). Yersizyurtsuzlaşma, “... kendi alanlarından koparılmış ve başka bir kavram içine yerleşmek zorunda kalmış” olmaktır (Deleuze ve Parnet, 1990, s. 35). Göç, istila örneğinde olduğu gibi dışla ilişkili yersizyurtsuzlaştırılmış bir organizma, zorunlu olarak kendi iç ortamını yeniden yerelleştirmektedir. Bir kod yersizyurtsuzlaştırma olabileceği gibi yeniden-yerliyurtlulaşma da bir kod çözüme olabilmektedir. Yersizyurtsuzlaştırılan ve yeniden yerliyurtlulaştırılan ve aynı zamanda kodlanan ve kodu çözülen aynı katmandaki (stratum) nüfuslar (populations) bir ortamda (milieu) iletişim kurarak birbirine geçmektedirler (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 54). İlişkili bir ortamdaki katmanlar sürekli hareket etmekte ve değişmektedir; bazıları kaçış çizgileri ve yersizyurtsuzlaşma hareketleri tarafından silinip atılırken, diğerleri kod çözüme süreçleriyle yok olmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2005, s. 55). Kaçış çizgisi toplumsal mekânsal katmanların geçici olarak düzenlenmiş işleyişini tehdit edebilmektedir.

Bir makine olarak kent üretilmiş akışların, oluşların, değişimin mekânıdır (Deleuze ve Guattari, 2001, s. 168). Taşrayı kente yerleşmek için terk etmiş birisi, gerçek bir yersizyurtsuzlaşma hareketine yakalanmakta ve aile, ticaret ve otorite sistemlerinde durmadan yeniden-yerliyurtlulaşmaktadır (Deleuze ve Guattari, 2000, ss. 19-20). Deleuze ve Guattari, esasen yerliyurtlulaşma ve yersizyurtsuzlaşma sürecindeki bu işleyiş ve deneyimlere odaklanmaktadır. Örneğin bir kentte iki bireyin karşılaşması

yalnızca insanlar arası karşılaşma olarak düşünülmemektedir. Karşılaşma deneyimi, insan merkezli bakış açısının aşılmasını sağlayacak, duygusal etkileme/etkilenme olarak düşünülmektedir. Nitekim Ash Amin ve Nigel Thrift (2017) Deleuze'ün makine ve canlılık kavramını merkeze alarak kenti çeşitlilikler üreten bir makine olarak değerlendirmektedirler. Bir makine olarak kent, gücünü insan olanlarla insan olmayanları bir araya getiren rezonanslı sosyo-teknik alt yapı sisteminden almaktadır. Bu bakımdan Amin ve Thrift, kenti çok sayıda değişik sosyo teknik sistemlerin bir araya getirilmesi (assemblage) sonucunda oluşan siyasal bir makine (Amin ve Thrift, 2017'den akt. Tekeli, 2019, s. 34) olarak değerlendirmektedirler. Devasa bir sosyo-teknik makine olarak kent, köksaplı bir işleyiş ile canlılığını sürdürmekte ve dışla bağlantı olarak mutasyona uğramaktadır.

Deleuze ve Guattari, içkin ilişkilerle toplumsal mekânı var etmektedirler. İçkin ilişkilerin birbirinden ayrı düşünülemez üç öğeye sahip olduğu ifade edilebilir: "Çokluk", "yaratım" ve "edimselleşme gücü". Çokluk, ilişki yoğunlaşması olarak olabildiğince çok bağlantının kurulması ve heterojen koşullarda her şeyin bir araya getirilmesidir. *Yaratım*, nesnelere etkileşime girmesi ve birbirini etkileyerek tutarlılık kazanmasıdır. *Yaratım*, bir şey üretebilen kurucu bir makine halinde topluluğu (assemblage) gerektirmektedir. Tümünü yeni içkin makinesel ilişkiler, hem bir ürün ortaya çıkarmakta hem de kendi süreçlerince yaratılıp üretilmektedirler. *Edimselleşme gücü* ise bu tür süreçlerin var olma eğilimine sahip olmalarıdır (Goodchild, 2005, s. 16-18). Deleuze'e göre her çokluk hem edimsel hem de virtüel öğeler barındırmaktadır. Dolayısıyla hiçbir nesne bütünüyle edimsel değildir. Çünkü "edimsel olan herşey durmadan yenilenen virtüellik çemberleriyle çevrilidir, bunların her biri de bir başka çember yaymakta ve hepsi edimseli çevreleyerek onun üzerinde etkide bulunmaktadır" (Deleuze, 2016, s. 14).

Özellikle 1990'lardan beri Deleuze ve Guattari'nin düşünceleri ve kavramsal icatları mimarlık, tasarım, siyaset bilimi, coğrafya gibi farklı disiplinlerde etkili olmaktadır.⁹ Sosyoloji de bu disiplinlerden birisidir. Günümüz sosyoloji çalışmalarında Deleuze ve Guattari ile Latour'un

⁹ Ancak Thrift'e göre Deleuze ve Guattari'nin çalışmaları ilgi çekici olsa da bir takım önemli sorunlara da sahiptir. Thrift'e göre ilk olarak Deleuze ve Guattari, toplumu tahliye etme eğilimindedirler. İkincisi genel bir sınıf analizi yerine tekillikler, bireysel arzu düzenlemeleri üzerinde ısrar ederler ancak faşizm gibi genel kavramları kullanmak zorunda kalırlar. Üçüncüsü, tarihe karşı tutumları paradoksaldır yani hem daha çok hem de daha az tarihsel olmak isterler. Dördüncüsü, bir "çokluk" mantığı ile yaklaşmalar da yine de molar ve moleküler, yersizyurtsuzlaştırma ve yeniden-yerliyuurtluşama, kaygan ve pürtüklü gibi ikilemler yoluyla ilerlerler. Beşinci olarak, akışa postyapısalcı bağlılıkları ve oluş sürecine vurguları, yalnızca maddiliğin radikal bir şekilde yeniden yapılandırılmasına değil aynı zamanda, beden ve öznenin parçalanmasına da neden olur (Thrift, 2008, ss. 266-267).

görüşlerinin birleştirilmesinin sosyolojik teorinin gelişimi açısından önem taşıdığı ifade edilmektedir (Hostaker, 2014, s. 1). Bu noktada Ulus Baker'in (2019, s. 95) Tarde ve Spinoza için söylediklerine referansla, biz de Latour ve Deleuze için şöyle diyebiliriz; Deleuze ve Latour arasındaki paralellik tuhaf değildir. Çünkü Deleuze felsefesinden damıtacağımız bir sosyoloji kısmen Latour'un görüşlerini andırmaktadır. Bu bakımdan aşağıda Deleuze felsefesinin Latour'un sosyolojisinde nasıl bir etki yarattığı üzerinde durulmakta ve ardından söz konusu etkinin kent çalışmalarındaki yansıması ele alınmaktadır.

Latour'un Aktör-Ağ Teorisi ile Deleuze ve Guattari Felsefesinin İlgisini Kurmak

Latour, "eylem halinde bilim" anlayışı ile aktör-ağ teorisinin önemli isimlerinden¹⁰ birisidir. Latour'a göre ağ, aktörleri birbirine bağlayan şeydir ve sosyoloğun yapması gereken ağdaki aktörlerin takip edilmesidir. Hiyerarşik bir biçimde düşünülmeyen ağda ilişkilerin düz kalmasına izin verilmektedir (Latour, 2005, s. 180). Düz bir ontolojide AAT, bir araya gelmelerin (assemblages) yeniliğini kaydetmenin yollarını aramaktadır (Latour, 2005, s. 261). Bunun için *kara kutuların* açılması gerekmektedir. Kara kutulama¹¹ bir nevi gerçeklerin maskelenmesidir. AAT kara kutuları açmaya çalışırken aslında güçlülerin gücünü açığa çıkarmakla ve iktidar taktiklerini ve stratejilerini ifşa etmekle ilgilenmektedir (Acuto, 2011, s. 556). Ancak AAT iktidar ilişkilerinin açığa çıkarılmasında makro teoriler gibi hareket etmemektedir. Latour, Tarde'in görüşlerinden hareketle büyük (devletler, kuruluşlar, pazarlar) olanın aynı zamanda küçüklerin basitleştirilmesi olduğunu ileri sürmekte ve makronun mikronun çoğalmasından oluştuğunu ifade etmektedir (Latour, 2005, ss. 252-253). Latour, sosyalin geleneksel Durkheimcı tanımını reddetmektedir (Demir, 2014). Bu reddedişte yine "Tarde sosyolojisi"nin etkisi vardır. Tarde, Durkheim'a karşıt şekilde toplumsalın özel bir gerçeklik alanı değil, bir bağlantı ilkesi olduğunu savunmakta ve "sosyal"i biyolojik organizmalar gibi diğer biraraya gelmelerden ayırmak için bir neden olmadığını öne sürmektedir (Latour, 2005, s. 13). Tarde, sosyal olanı yeni yöntemlerle takip edilmesi gereken dolaşım sıvısı olarak görürken Latour, sosyalin yeniden-birleşme (re-association) ve yeniden bir araya gelme (reassembling) ile görünüm kazandığını belirtmektedir (Latour, 2005, s. 7).

¹⁰ Diğer öne çıkan isimler John Law ve Michael Callon'dur.

¹¹ Bir bilimsel çalışmada örneğin biz sadece sabitlenmiş sonuç olarak üretilen makaleyi görürüz. Bu çalışmanın nasıl olup da bir makaleyle sonuçlandığı ise kara kutudadır ve bizim bu süreçten haberimiz yoktur.

Deleuze'den esinlenerek, "aktör-ağ teorisi"nin "aktant-köksap ontolojisi" (actant-rhizome ontology) olarak isimlendirilebileceğini ifade eden Latour (1999, s. 19), aktant terimiyle her zaman statik bir durumdan ziyade bir dönüşüm sürecine, üretken bir sürece vurgu yapmaktadır (Buchanan, 2017, s. 468). Latour, "aktör ağları (actor networks)" yerine "aktör köksaplarından (actant rhizomes)" bahsedebileceğimizi ifade ederken; John Law, Deleuze'ün düzenleme (agencement/assemblage) kavramı ile "aktör-ağı" terimi arasında çok az fark olduğunu savunmaktadır (Law, 2004). Gerek aktör ağları gerekse aktör köksapları üretken, heterojen ve oldukça sınırlı düzen biçimlerinin geçici birleşimine atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Law'a göre aktör-ağ teorisini postyapısalcılığın belirli bir ampirik çevirisi olarak görmekte yarar vardır (Law, 2009, ss. 145-146). Latour, ampirik çalışmalarında "sosyal"i her zaman sadece insan olanlara değil, insan olmayan aktörlere de atıfta bulunacak şekilde kullanmaktadır (Harman, 2009, s. 132). AAT böylelikle bir ilişkisellik vurgusuyla alanı genişletmektedir.¹² AAT için gerçekleri yaratanlar, performatif (performative) olanlardır. Örneğin piyasaları anlamak için, heterojen materyal ve sosyal uygulama ağlarının piyasaları nasıl ürettiğinin izini sürmemiz gerekmektedir (Law, 2009, s. 151). AAT perspektifinden nesnelere, araçlar, teknolojiler, metinler, formüller, kurumlar ve insanlar birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmektedirler. Bu bağlantılara dikkat etmek, özellikle sosyo teknik sistemlerin ve metropollerin anlaşılması için önemli bir zemin sağlamaktadır. AAT'nin üç prensibi olan *radikal ilişkisellik (radical relationality)*, *genelleştirilmiş simetri (generalized symmetry)* ve *birleşme (association)* burada anahtar unsurlar olarak mekâna ve değişime ilişkin perspektifi belirlemektedir (Farias, 2010, s. 3). Bu üç prensiple birlikte Latour'un "hiçbir şey başka bir şeye indirgenemez, hiçbir şey başka bir şeyden çıkarılamaz, her şey başka her şeyle müttefik olabilir" ilkesi kent çalışmalarını etkilemektedir. Latour, bu ilkeyle radikal bir şekilde virtüel olanı reddetmekte yani somut ve indirgenemez olarak anlaşılabilir aktör-ağlarını, dışarıdaki güçlü aktörlere, altta yatan yapılar veya virtüel güçlere referansla açıklamamaktadır. Dolayısıyla Latour, Deleuze'ün virtüele ilişkin görüşüne olanak tanımıyor gibi görünmektedir (Farias, 2014, s. 27; Demir, 2014, s. 181). Ancak Ignacio Farias'a göre Latour, bir potansiyelden bahsetmeye başladığında virtüel "kontROLSÜZ bir şekilde" kavramsal repertuarına girmektedir. Bu durumun en bariz

¹² İlişkisel sosyoloji kendi içerisinde oldukça parçalıdır ve çeşitli teorilerle ve isimlerle bağlantılıdır. P. Bourdieu, R. Bhaskar, N. Luhmann, H. Becker, H. Blumer, M. Archer gibi pek çok teorisyenin çalışması için kullanılan ilişkisel sosyoloji terimi, Latour'un çalışmaları için de kullanılmaktadır. Birbirinden oldukça farklı görüşleri olan bu isimlerin ilişkisel bir ontoloji çerçevesinde ele alınmasının nedeni ise "her şey ilişkileri incelemekle ilgilidir" argümanını kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır (Dépelteau, 2015, s.257).

örneği onun Emilie Hermant'la beraber yaptığı çalışmasında (2006 [1998]) "virtüel Paris" dediği şeyi açıklamak için kullandığı "plazma" kavramıdır (Farias, 2014).

Latour için plazma, henüz biçimlendirilmemiş, ölçülmemiş, toplumsallaşmamış, araştırılmamış, harekete geçirilmemiş veya özneleştirilmemiş olandır. Daha da açıklayıcı olabilmek için Latour, eğer ağların sosyal dünyası Londra Metrosu büyüklüğünde olsaydı, plazmanın Londra'nın kalan alanını dolduracağını ifade etmektedir (Latour, 2005, ss. 243-244; Harman, 2009, s. 132). Bu bakımdan Latour'a göre dünya birkaç stabil ve ölçülmüş küçük ada dışında bir belirsizlikler okyanusudur. Latour'a göre plazma her bir eylem planına kaynak sağlayan geniş bir hinterland gibidir, öyleki plazma tıpkı bir kentli için kırsal alan gibidir (Latour, 2005, s. 244). Graham Harman'a göre Latour'un plazması geniş bir toplumsallaşmamış malzeme alanıdır ve bildiğimiz tüm değişim ve hareketlerden sorumlu tutulmaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Latour, "plazma" terimini açık bir şekilde "virtüel" kavramıyla ilişkilendirmektedir (Harman, 2009, s. 133). Harman'a göre Latour, aktörlerin biçimlerini nasıl tamamen değiştirebileceklerini açıklamada yaşadığı soruna yönelik çözümü, aktörlerin tamamen ittifaklarla biçimlendirilmemesinde görmektedir. Bu noktada ilişkiden kaçmak ya da çekilmek, Latour'un atıfta bulunduğu plazmanın metafiziğini oluşturmaktadır (Harman, 2009, s. 133).¹³ O halde AAT, nesnel-ilişkisel ağlarda gerçekliğin oluştuğunu öne sürerken, plazma da bu karmaşık ağlarda gerçek varlıklara dönüşebilmektedir (Demir, 2014, s. 191). Dolayısıyla Latour, oluşun ve ortaya çıkışın açıklanması için son derece önemli olan Deleuzeyen virtüelliği, plazma kavramı ile çözmeye çalışmakta böylelikle teorik olarak gerçekleşmemiş, öngörülemeyen ihtimallere kapı aralamaktadır.

Asamblajın Kent Çalışmalarında Sunduğu Olanaklar

Asamblaj, kent çalışmalarında genellikle ortaya çıkışı, çokluğu ve belirsizliği vurgulamak için kullanılmaktadır. Sosyo-mekânsallığın çeşitli unsurlarının bir araya gelmesini, birleşimini, geçici sosyo-mekânsal oluşu yeniden tanımlayan asamblajlar, insan ve insan dışı, organik ve inorganik, teknik ve doğal olabilen heterojen unsurlardan oluşmaktadır. Böylelikle asamblaj, doğa-kültür, makro-mikro ve yapı-fail gibi geleneksel ayrımları bulanıklaştırmaktadır (Anderson ve McFarlane, 2011, s. 124). Asamblaj kavramı özcü yaklaşımlara karşıt bir pozisyon benimsemekte

¹³ Thrift'e göre AAT'nin bir takım temel problemleri vardır. Bunlardan birisi potansiyel hakkında zayıf bir düşünceye sahip olmasıdır. Bir diğeri ise AAT'nin, düz bir ontoloji lehine, insanın ifade kapasitelerini, icat etme güçlerini ihmal etme eğiliminde olması ve duygulanımı ve arzuyu işlevsizleştirmesidir (Thrift, 2008, ss. 110-111).

(DeLanda, 2018, s. 54) ve toplumsal fenomenlerle ilgili kararlılık, süreç, istikrar ve istikrarsızlık sorununu ele almak için teorik bir kavram olarak kullanılmaktadır (Venn, 2006, s. 107; McFarlane, 2011b, s. 206). Bazı çalışmalarda asamblaj kavramı, AAT ile ilişkili kullanılsa da (Brenner, vd., 2014, s. 158) genel olarak AAT'nin asamblaj ile bağlantılı bir paradigma olduğu görülmektedir (Dovey, 2011, s. 347). Öyleki asamblaj kentçiliği, çoğunlukla sosyolojik AAT tarafından kent çalışmalarının nasıl değiştirildiğine dair bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir (Madden, 2010, s. 583). Kent asamblajları (urban assemblages) üzerindeki bu çalışmada aktör-ağ teorisi ile Deleuze ve Guattari'nin asamblaj kavramı arasındaki bağlantının kent çalışmalarına nasıl yansıdığını görebilmek için aktör-ağ teorisi ile birlikte Deleuze'den ilham alan Manuel DeLanda'nın asamblaj teorisi ve her iki teoriyle ilişki olarak asamblaj kentçiliği ekseninde betimleyici bir tartışma yürütülmektedir.

DeLanda'ya göre (2018 [2006]), asamblajların ontolojisi yataydır ve farklı ölçeklerdeki *bireysel tekillikleri* içermektedir. Buradaki bireysel tekillikler yalnızca kişiler değil aynı zamanda topluluklar, örgütlenmeler, kentler veya ulus-devletler de olabilmektedir (DeLanda, 2018, ss. 54-55). Bu bakımdan DeLanda'nın asamblaj teorisi indirgemeciliğe karşı bir pozisyonu benimsemektedir. Çünkü kendi parçalarına indirgenemeyen ve kusursuz bir bütün oluşturmayan (DeLanda, 2018, s. 12) asamblajların parçaları kendi kendine yetmektedir (DeLanda, 2018, s. 37). Asamblajın unsurları asamblajdan ayrılabilen, başka bir asamblaja katılabilmekte ve böylelikle terimler değişmeden ilişkiler değişebilmektedir (DeLanda, 2018, s. 42; McFarlane, 2011b, s. 208). DeLanda'ya göre asamblajlar iki boyutta tanımlanmaktadır: (1) asamblajın bileşenlerinin *maddi rolden ifadesel role oynayabileceği değişken roller*, (2) asamblajın *kimliğinin istikrarsızlaşması yani yersizyurtsuzlaşması ve diğer yandan kimliğinin istikrar kazanması yani yerliyurtlulaşması* süreçleridir (DeLanda, 2018, s. 25-27). Bu noktada yerliyurtlulaştırma süreçleri hem bir asamblajın içsel homojenliğini arttıran mekânsal olmayan süreçlere (etnik ve ırksal homojenliğin yaratılması gibi) hem de keskin sınırların çizildiği mekânsal süreçlere işaret etmektedir (DeLanda, 2018, s. 29). Tüm bileşenleri ile asamblajların tekrar eden süreçleri, asamblajların herhangi bir mekânsal ölçekte birleştirilebilmesi ve aynı türden asamblaj süreçlerinin yerliyurtlulaşması ve kodlanması, toplumsal gerçekliğin mikro ve makro boyutlarını birbirine bağlama noktasında asamblaj teorisine önemli olanaklar sağlamaktadır.¹⁴ Asamblaj

¹⁴ Asamblajlar, parçaları arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkmaktadır. İç içe geçmiş düzeylerin herhangi birinde, asamblajların bir parçası olarak asamblajlar bulunmakta ve belirli bir ölçekte bir bütün yalnızca molar varlıklardan değil, aynı zamanda daha küçük moleküler parçalardan oluşmaktadır (De Landa, 2016, s. 21).

teorisine göre şu an ile geçmiş, bütünü anlamak için birlikte ele alınmalı ve bütünü oluşturan unsurlar dikkatle değerlendirilmelidir. Bu bakımdan asamblaj olgunun ortaya çıkışı ve mutasyonu sürecinde zamana ve geçiciliğe duyarlılığı ifade etmekte ve dikkati “longue durée”ye (uzun zamana) yönelmektedir (Venn, 2006, s. 107). DeLanda, Fernand Braudel etkisi ile önemli değişimlerin incelenmesi için görece daha uzun zaman ölçeklerinin ele alınması gerektiğini öne sürmektedir (DeLanda, 2018, s. 79). Bu düşünce Deleuze ve Guattari’nin makineli işleyiş odaklanan anlayışına karşıt gibi görünse de DeLanda’nın “longue durée”nin etkisini dikkate alması asamblaj kentçiliği açısından önem taşımaktadır.

Asamblajların insan olan ve insan olmayan unsurları içeren varlıklar olarak görülmesi (DeLanda, 2018, s. 29) AAT ile asamblaj teorisi arasında kuvvetli bir bağ oluşturmaktadır. Bu bakımdan bir varlık olarak kentlere de bireysel varlıkların ontolojik statüsü verilmektedir. Kentler böylece binalar, caddeler, enerji hatları gibi alt ve üst yapı unsurları ile birlikte nesnel varlıklar olarak düşünülebilmektedir (DeLanda, 2018, s. 74). Ontolojik bakımdan süreç odaklı olan asamblaj (Rutzou ve Elder-Vass, 2019) kentin her şeyden önce ilişkisel olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır (McFarlane, 2011a, s. 47). Asamblaj ontolojisinin en bariz sonucu ise insan olsun veya olmasın, yapım süreçlerine dâhil olan tüm gerçek varlıkları, bunların etkileşimlerini ve dönüşümlerini ele almayı mümkün hale getirmesidir (Farias, 2011, s. 369). Asamblaj teorisine ilişkin bu görüşler AAT’nin ontolojisi ile de uyum içerisindedir. Nitekim asamblaj teorisinde olduğu gibi AAT ile yapılan araştırmalarda da kent bir ağlar demeti olarak gösterilmekte ve sosyolojik dikkat asamblajların nasıl olduğu gibi bir araya getirildiğine yöneltilmektedir (Madden, 2010, s. 585-586). Kenti bir ağlar yığını olarak gösteren asamblaj yaklaşımı, metropolü de insan ağları, altyapı ağları, mimari ağlar ve güvenlik ağları gibi neredeyse sonsuza giden ağlardan oluşan ve çevresel bir sınır içermeyen “asamblajların asamblajı” olarak değerlendirebilmektedir (Bender, 2010, s. 316).

Colin McFarlane’e göre asamblaj kavramı kenti değişim ve karşılaşma alanı olarak görebilmemizi sağlamaktadır. Kent bir karşılaşma alanı olarak hem ortak olanın olumlu biçimlerini (yerel kültür) hem de olumsuz biçimlerini (çeşitli kamu hizmetlerine yönelik sorunlar etrafındaki sosyal çatışma) meydana getirmekte ve müşterekler (commons) asamblaj olasılığı yaratmaktadır (McFarlane, 2011b, s. 213). Ayrıca farklı aktörlerin (göçebe, yerli, göçmen kökenli, melez) asamblajlarda bir araya gelmesi, dağılması, çekişmesi ve asamblajın yenilenmesi süreç içinde oluşmaktadır (McFarlane, 2011b, s. 218). Asamblaj kavramı ile düşünüldüğünde, kent,

somut şeylerden (binalar, yollar, altyapı vs.) olduğu kadar bunlara ilişkin düzenlemelerden ve birbiriyle ilişkili bedenlerden de oluşan bir varlık haline gelmektedir. Kent, hem edimsel hem de virtüel alanlar olarak gerçeklik kazanmaktadır (Isin, 2007, s. 212). Asamblaj, yeni ilişkilerin ve biçimlerin ortaya çıkma şansını vurgularken, “bir asamblaj değiştiğinde veya asamblajdaki bir öge değiştiğinde ne değişir” ve “bir asamblajın değiştiğini veya değişme potansiyeline sahip olduğunu nasıl anlarız” sorularına yanıt aramaktadır (McFarlane ve Anderson, 2011, s. 163). Bu bakımdan asamblaj, değişimi, belirsizliği ve olasılığı ele almak için sıklıkla kullanılmaktadır (McFarlane ve Anderson, 2011, s. 162). Çünkü kenti asamblajla düşündüğümüzde, meydana gelen çok sayıda küçük çevresel değişiklikleri, küçük hareketleri ve aynı zamanda bunların aniden ivme kazanan hareketlere ve tekrarların akışını dağıtan, kökten değiştirici potansiyellere dönüşümünü de görebilmemiz mümkün olmaktadır (Farias, 2010, s. 1; Madden, 2010, s. 583).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Latour, olasılığın ve potansiyelin açıklanmasında yaşadığı teorik soruna “plazma” kavramsallaştırması ile çözüm aramaktadır. Farias’a göre plazma, herhangi bir kentsel aktör ağına bağlı olmayan materyallerden ve varlıklardan oluşacak ve öngörülemeyen olasılıkları ve potansiyelleri açıklayacak olandır. Burada, AAT için temel teorik zorluk, somut fiili asamblajlarda var olan virtüel süreçleri, kapasiteleri ve eğilimleri kavramak için kavramsal ilişkileri geliştirmektir. Sadece aktör ağlarından değil, asamblajlardan bahsetmek, bu yöndeki ilk adımdır. Çünkü bu Deleuzyen kavram, tam olarak virtüel süreçlerin ve gerçek varlıkların uyumunu açıklamayı amaçlamaktadır. Ancak asıl zorluk, AAT’yi virtüel formları ve edimsel asamblajları birlikte oluşturan süreçleri açıklamak için farklı bir kelime dağarcığı ile zenginleştirmektir. Bu noktada Deleuze’ün zengin bir kelime dağarcığı vardır. Deleuze’ün kullandığı etkilenme, süre ve duygulanım kavramları, virtüelliği veya edimsel olanı belirleyen ve şekillendiren bir dış kuvvete (yapısal faktörler) izin vermezken, edimsel birleşimlerin potansiyelini, oluşmasını ve farklılaşmasını açıklamak için kilit önem taşımaktadır (Farias, 2014, s. 27). Her ne kadar plazma kavramsallaştırması Deleuze ve Guattari’nin virtüel ve edimsel arasında kurduğu bağlantıyı tam olarak yakalayamasa da AAT, kent çalışmalarında önemli açılımlar sağlamaktadır.

Latour ve Hermant, Paris’in birden çok yerde, farklı bir şekilde gerçeklik kazandığını gösterdikleri çalışmalarında, Paris’in yerel mahaller üzerinden işleyen aktör-ağlar tarafından nasıl ortaya çıktığını betimlemektedirler (Farias, 2010, s. 6). Latour ve Hermant’ın çalışmasında Paris, bir

harita üzerinde belli bir ölçek üzerine çizilmiş ve sınırlandırılmış bir kent olmadığı gibi uydu vasıtası ile görebildiğimiz görüntülerden de oluşmamaktadır. Paris, binlerce mahalde sayısız asamblajın oluşup dağıldığı devasa bağlantılardan oluşmaktadır (Latour ve Hermant, 2006). Fotoğrafik bir keşifle Paris sakinlerinin kenti nasıl deneyimlediği ve hizmetler, donatılar, sıradan nesnelere, emniyet gücü, yollar gibi kent yaşamını mümkün kılan sayısız teknik unsur bu çalışmada yer almaktadır. Latour ve Hermant, kentin metinler ve görüntülerle neden bir bakışta yakalanamadığının nedenleri araştırmaktadırlar. Böylelikle, gerçek kentlerin Italo Calvino'nun (1972) "Görünmez Kentler"i ile pek çok ortak noktası olduğunu göstermektedirler.

Bir inşaat alanı olan modern kentin tasarımının önemli bir parçası, işleyişinin görünmemesidir. Bu bakımdan kentsel form kentin kemik yapısı ise, altyapı da onun atardamarlarıdır (Tonkiss, 2013, s. 139). AAT perspektifinden kent, sosyal ve teknik unsurların bir araya gelmesiyle ortaya konulmakta (Graham ve Marvin, 2001) ve binalar statik nesnelere değil, hareketli projeler olarak konumlanmaktadır (Latour ve Yaneva, 2008). Aslında kentler, birbirlerini gittikçe daha fazla karşılıklı olarak inşa ederken, yakından bağlantılı sosyal ve teknik asamblajlarla bir arada tutulmaktadır. Latour'a göre bir kentin akıl almaz büyümesinin yol açtığı görünümüleri ele almak için kente tek bir bakış yeterli olmamaktadır. Çünkü herşey sürekli bir oluş ve değişim halinde olduğu gibi mekân da her türlü nesneyi kapsayacak şekilde birlikte varoluş ve birlikte yaşamadır (Latour, 2008, s. 124). Öyle ki kentlerdeki binalar da zaman ve mekân boyunca bir aktör olarak iklim şartlarına direnmekte, oluşmaya devam etmektedirler. Böylelikle kent hiç bitmeyen bir inşaat alanına dönüşmektedir (Latour ve Yaneva, 2008; McFarlane, 2011b, s. 221; Farias, 2011, s. 369). Bu bakımdan varlığı bilinen ama kendisi çoğu zaman görünmeyen "kentsel altyapılar", materyallerin, teknolojilerin, sosyal kurumların, kültürel değerlerin ve coğrafi uygulamaların heterojen asamblajları olarak değerlendirilmektedir. Steve Graham ve Simon Marvin'e göre bu karşılıklı yapılanma, "kent" ve "teknoloji" nin işlevselci ayrımlarını da anlamsız hale getirmektedir. Çünkü kentler en büyük sosyoteknik melezlerdir (Graham ve Marvin, 2001, ss. 214-215). Nitekim Latour ve Hermant'a göre su, ısı, elektrik, kanalizasyon gibi unsurlarıyla birlikte altyapı, büyük kentlerde yaşamı bir arada tutan maddi nesnelere. Latour ve Hermant, "büyük kentte hayatı bir arada tutan" şeyler hakkında düşünmemizi ve bunlara bakmamızı istemektedirler. Çünkü kentin altyapısını düşünmek ve ona bakmak en temel anlamıyla "yaşam" anlamına gelmektedir. Altyapının tasarımı, kentteki güç ve dışlama mekânizmalarını yansıtmakta, güçlendirmekte ve

yeniden oluşturmaktadır (Tonkiss, 2013, ss. 141-142). Tüm bu yönleriyle alt yapı toplumu oluşturan temel bileşenlerden birisi olarak asamblaj kentçiliğinde önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır.

Sonuç Yerine: Kenti Bir Asamblaj Olarak Yeniden Okuma

Kentler üzerine yapılan çalışmalar soylulaştırma, toplumsal hareketler, göç, sosyal dışlanma gibi çok çeşitli olgularla ilgilenmektedir. Bu olgular, kapitalist politik ekonomilerin oynadığı rol için detaylı bir dikkat gerektirmektedirler. Ancak akılda tutmamız gereken önemli bir soru Farias'ın da ifade ettiği gibi bunların her biri aracılığıyla kentin ve kent yaşamının nasıl yeniden yapılandırıldığı, materyallerin, teknolojilerin ve farklı yaşam biçimlerinin pratikte nasıl bir araya getirildiği yani kentin nasıl bir arada tutulduğudur. Farias'a göre, bu perspektiften kentlere bakarak, formlarını yerel alanlara dayatan soyut küresel kapitalist mantık değil, kent içinde birden fazla form varsayan somut bir süreç olarak, bir yaşam biçimi olarak kapitalizm hakkında¹⁵ daha fazla şey öğrenebiliriz (Farias, 2011, ss. 367-368). Kenti böyle bir süreç olarak ele alabilmek için asamblajın alternatif bir ontoloji sunduğu ifade edilmektedir (Farias, 2011; DeLanda, 2016; McFarlane, 2011b; Dovey, 2011). Ancak

¹⁵ Örneğin AbdouMaliq Simone, Jakarta'nın merkezindeki dünyanın en büyük tekstil ve giyim pazarını, Tanah Abang'ı bir asamblaj olarak inceler. Tanah Abang Pazarı, resmi olarak belediyenin idaresi altındadır ama yönetimi kentin büyük firmalarından birisine sözleşme ile devredilmiştir. Bu firma pazarın günlük işlemlerine ilişkin görevleri (park, nakliye, güvenlik, temizlik gibi) yapması için taşeron şirketlerle çalışmaktadır. Taşeron şirketlerin yanı sıra, tamirciler, bayiler, nakliyeciler, araçlar gibi aktörler arasındaki koordinasyonla işleyen pazar yerinde, 10.000 toptan ve perakende satış birimi vardır. Tüm bu aktörler ağdaki sürekli değişen parçalardır. Az sayıda girişimci pazarı kontrol etmektedir (Simone, 2011, s. 361). Bunların devlet memurlarıyla sürdürdüğü ilişkilerin yanı sıra sermaye gruplarıyla da etkileşimi vardır. Pazarın karlılığı tüketicilere, zamana, ihtiyaçlara ve kapasitelere bağlıdır. Tanah Abang, hergün yaklaşık 300.000 kişi tarafından kullanılmaktadır ve daha geniş piyasayla bağlantılı olarak işlemektedir. Tanah Abang, belli bir mahale yerleşmiş olsa da etrafındaki diğer mahallelere doğru uzanan çok sayıda ofis ve depoda da işlemektedir. Çevredeki pek çok konut ticari amaçla kullanılmaktadır. Kentin diğer 125 pazarının toplam cirosundan daha büyük bir ciroya sahip olan Tanah Abang'ın devamlılığı önemli ölçüde devlet organları ve sermaye sahiplerinin koalisyonlarıyla ilgilidir. Bu güç ilişkileriyle birlikte Tanah Abang aralıksız alma ve verme ile işleyen bir akış ve oluşturma. İç içe geçmiş birleşimler alanı olarak Tanah Abang'ın neresinde ne satılacağı, alıcı ve üreticilerin yılın farklı dönemlerinde nasıl kompozisyonlar alacağı önemlidir. Düz bir ontolojisi olan pazarda, parçalar olarak insanlar, malzemeler, fırsatlar, para, bağlantılar, bilgiler bir araya gelir. Bu pazara bel bağlayan ve önemli bir kısmı geçim sıkıntısı çeken yaklaşık 1.000.000 insan vardır. Pazarda satış yapmanın maliyeti yüksektir ve kazançlar düşüktür. Pazarıcıların çoğu daha fazla fırsat ve ürün dolu bir yaşam ve daha iyi bir sosyal konum elde etmek isterler. Bununla birlikte pazarda bulunmak; tek başına hareket edemeyeceğiniz, başkalarıyla birlikte çalışmanın risklerini kabul edeceğinizi ve mümkün olduğunca güvenmeden ağda yer almanız gerektiğini bildiğiniz, kaçış çizgilerinin de olduğu bir pratik gerektirir (Simone, 2011, ss. 362-363). Simone, bir pazarın çoklu bir yüzey olarak yoğun betimlemesini sunmakta ve bunu yaparken işleyişteki güç mücadelelerini ve bir kent pazarının sınırsız bağlantılarını görmemize de olanak sağlamaktadır.

bu alternatif ontoloji özellikle neo-Marxist eleştirel kent teorisyenlerince farklı yönlerden eleştirilmektedir. Bu eleştirileri (1) betimsel ampirik yönelim, (2) eleştirel imge, (3) failik meselesi ve (4) bağlam sorunu olarak birbirinin içine geçmiş dört tema üzerinden değerlendirebiliriz.

(1) Asamblaj kentçiliğinde betimsel ampirik yönelim ile ilişkilerin yeni ve değişen etkileşimler yoluyla zaman içinde nasıl bir araya geldiğine ve değiştiğine odaklanılmaktadır (McFarlane, 2011, s. 735). Asamblaj kentçiliği, yoğun betimleme (thick description) için uzun listeler çıkarmakta ve belirli bir ağda görünen her şeyi herhangi bir ayırım yapmadan listeye dâhil etmektedir (Tonkiss, 2011, s. 584). Kentsel asamblajların yoğun betimlemesiyle, devletin ve geniş ölçekli politik ekonomilerin insanların yaşam deneyimlerinde nasıl yer aldığı tespit edilebileceği vurgulanmaktadır (Rankin, 2011, s. 565; Acuto, 2011). Ancak eleştirel teori alanında yer alanlar bunun çok da mümkün olmadığını ve asamblaj kentçiliğinin yoğun betimlemeler yaparken eşitsiz gelişimi ve yapısal öğeleri yeterli ölçüde dikkate almadığını öne sürmektedirler (Brenner vd., 2014, ss. 170-171). Eleştirel teorinin bu argümanlarına karşın, gündelik ve olağan kent yaşamına betimsel ve ampirik olarak yaklaşan asamblaj analizinin hızla değişen kentsel peyzajın mikrososyalliğine ilişkisel olarak doğrudan temas edebileceği öne sürülmektedir (Acuto, 2011, s. 558; McFarlane, 2011b; Rankin, 2011). Bu noktada yaratıcı ve dönüştürücü bir süreç olarak “çeviri veya aktarım” (translation) önemli bir kavramsal araç olarak görülmektedir (Farias, 2010, s. 8). Çeviri, AAT’nin açıklama karşısındaki betimleme ile yetinerek ağda bir araya gelmeler üreten araçlar arasındaki ilişkiyi takip edebilmesini sağlamaktadır (Demir, 2014, s. 189).¹⁶ Nitekim kent çalışmalarına bunun yansımaları yoğun betimleme ile birlikte etnografik yöntem olmaktadır. Etnografi ile AAT bir ağın toplumda nasıl ortaya çıktığını, sabitlendiğini veya bazı durumlarda nasıl başarısız olduğunu betimlemekte ve ilişkilere dâhil olan oyuncularını takip etmeye yönelmektedir.

(2) AAT’nin eleştirel imgeye sahip olmamasının kentsel çalışmalarda etkisini sınırladığı ve potansiyel problemler üzerinde yeterince ileriye gidememesine neden olduğu ifade edilmektedir. Öyleki Madden, yalnızca AAT’yi kullanarak bazı kentsel sorular sormanın imkânsız

¹⁶ Çeviri kavramını Michael Callon’ın deniztaracı üzerine bir araştırma projesi örneği üzerinden açıklanabilir. Callon, projenin birkaç farklı aktörün katılım sağlaması ve bunların belirli bir ağda yer alması ile mümkün olduğunu ifade etmektedir. Deniztaracı araştırmasında, ağdaki kilit aktörler deniztarakları, balıkçılar ve bilim adamlarıdır. Bilim camiası, araştırma makalesinin deniztaracının eylemlerini yeterince iyi tanımladığına ikna olduğunda, araştırma yapan bilim adamları başarılı olacaklar ve çeviri süreci tamamlanacaktır (Callon, 1986’dan akt. Lindemann, 2011, s. 103).

olduğunu ve AAT'nin kent çalışmaları alanını entelektüel ve politik olarak fakirleştirebileceğini ileri sürmektedir (Madden, 2010, s. 583). Buna karşın asamblajın, gerçeği potansiyelle ilişkilendirdiği için eleştirel kent teorisinin imgesel boyutunu açabileceği (Dovey, 2011, s. 349) ve yeniden birleştirilen bir kent imgesi sunduğu için daha kapsayıcı, karşılıklı tanıma, dayanışma ve direnişe dayanan alternatif, kozmopolit bir şehirciliği olası kılabilceği iddia edilmektedir (McFarlane, 2011b, s. 220). Ancak Fran Tonkiss'e göre bunların ne eleştirel ne de kozmopolit bir imge için yeterli olup olmayacağı o kadar da açık değildir (Tonkiss, 2011, s. 586). Brenner ve arkadaşlarına göre (2014) de asamblaj kentçiliğinin gündemi eleştirel düşüncenin ele aldığı sorunlara neredeyse hiç temas etmemektir. Asamblaj, onlara göre daha çok "...kentsel süreçlerin, dönüşümlerin ve eşitsizliklerin yeniden tarif edilmesini amaçlıyor gibidir" (Brenner, vd., 2014, ss. 164-165). Bu durum büyük ölçüde ontolojik bakımdan asamblaj kavramıyla çalışılırken sürece odaklanılmasından kaynaklanmaktadır.

(3) Asamblaj kentçiliği eylem ve sürecin önemliliğine daha yakından bakmamızı sağlamada faydalı bir etkiye sahip olsa da (Tonkiss, 2011, s. 585; Brenner, 2013, s. 92) yapıya yer vermediği ve her yerde faillik gördüğü için eleştirilmektedir (Tonkiss, 2011, s. 584). Brenner ve arkadaşlarına göre AAT yönelimli asamblaj analizi bir yandan eleştirel ve makro ölçekli kentsel çalışmalara meydan okumakta diğer yandan asamblajları ve aktör ağları faili meçhul ve dağınık bir biçimde ele almaktadır (Brenner vd., 2014, ss. 175-176). Ayrıca Tonkiss'e göre asamblajın tüm varlıklara genelleştirilmiş simetri ilkesiyle aktör olma gücü tanınması da önemli bir problem yaratmaktadır (Tonkiss, 2011, s. 585). Tonkiss, insanlar her zaman etkili varlıklar olmasa da insan failliğinin maddenin etkinliğinden farklı bir düzeyde yer aldığını ve bunun asamblaj teorisinde gözardı edildiğini ifade etmektedir (Tonkiss, 2011, ss. 585-586; Thrift, 2008; Elder-Vass, 2015). Eleştirel teorisyenlere göre her türlü hiyerarşi ve dikotomiyi reddeden AAT, gerçekliğin kendisi üzerinde ısrar eden ve değer içermeyen bir soruşturma ile naif bir pozitivizme yaklaşmakta ve şehrin mevcut koşullarını onaylamaktadır (Farias, 2011: 366). Aslında asamblaj kentçiliğinin önemli ismi McFarlane (2011c) de soylulaştırma veya özelleştirme gibi süreçlerin eleştirel teorisyenlerin iddia ettiği gibi temelde güç ilişkileri ile yapılandırıldığını kabul etmektedir. Nitekim AbdouMaliq Simone'e göre de kentlerin sermaye mantığı ile yapılandırıldığı bir gerçektir. Ancak asamblaj kentçiliğine göre yapıya aşırı vurgu yapan geleneksel kentsel çalışmalarda, insanlar sürekli olarak yetersiz varlıklar olarak resmedilmekte ve kent sakinlerinin somut yaşamları da eksik bir biçimde temsil edilmektedir. Oysaki Deleuze ve Guattari'nin (1980) de belirttiği gibi asamblajlar, çifte eklemlenme arasında işlerler. Asamblajlar

ilişkilere istikrar sağlayan kodlayıcı işlevsel kararlı yapıların dayatmaları ve istikrarsız, kodsuzlaştırıcı akışların arasında her türlü biçimi alırlar (Simone, 2011, s. 357).

(4) Eleştirel kent teorisyenlerine göre AAT, teorik belirsizliklere de sahiptir ve bağlamların bağlamını analitik olarak “kara kutuya” koymaktadır. Böylelikle çağdaş kentleşme süreçlerinin daha geniş jeopolitik ve jeoekonomik boyutlarını tam olarak açıklayamamaktadır (Brenner, 2013, ss. 92-93; Wachsmuth, Madden ve Brenner, 2011, s. 744). Bu bakımdan Brenner ve arkadaşları, asamblaj kavramını harekete geçirecek daha geniş bir teorinin ve yöntemin etkisi altında asamblajın siyasal iktisadı ve kapitalizmi ele alabileceğini ve AAT etkili asamblajdan daha fazla kentsel çalışmalara katkı sağlayabileceğini düşünmektedirler (Brenner vd., 2014, s. 164). Bu önemli eleştiriye karşın, AAT yönelimli asamblaj kentçiliğinin politikayı ve mücadeleyi içerdiği (McCann, 2011, s. 145) ve bağlamların bağlamının ilişkisel olarak nasıl üretildiğini anlamaya çalıştığı ifade edilmektedir (McFarlane, 2011c, s. 385). Çünkü asamblajların incelenmesi, aktörlerin, şeylerin veya süreçlerin mevcut hale getirildiği ve yok edildiği kara kutulu düzenlemelerin açılmasını gerektirmektedir. Asamblaj kavramı hem düzenleme (arrangement) hem de aktörü (agency) birlikte düşünmeye imkân sağladığı için, gücün üretildiği çeşitli eylem biçimlerinin incelenmesini kolaylaştıracak metodolojik bir araç sağlayabilmektedir. Asamblaj metodolojisi bunun için daha önceden varsayılan yapısal bir asimetriden veya bağlamdan hareket etmemekte (Farias, 2011, s. 370; Acuto, 2011, s. 555) ana kategorileri çözmek ve yerleşik hiyerarşileri sorgulamak için yeniden birleştirme (reassembly) üzerine odaklanmaktadır (Acuto, 2011, s. 559). Bu perspektiften kent, merkezi olmayan, sınırlandırılmamış bir nesne haline gelmekte ve belirli bir bağlam olarak kabul edilmemektedir (Farias, 2010, s. 2). Dolayısıyla kentsel asamblajlar, eleştirel teoriden farklı olarak bağlam yerine, mekânsal oluşumları sürekli savunulması, bir arada tutulması, sürdürülmesi ve onarılması gereken oluşumlar olarak düşünebilmemize olanak sağlamaktadır (Farias, 2011, s. 370). Çünkü her defasında kişi gibi bağlam da değişmekte ve yeniden tanımlanmak durumunda kalmaktadır.

Tom Baker ve Pauline McGuirk, Deleuze ve Guattari'den yola çıkarak asamblaj teorisinin metodolojik olarak kullanılmasını sağlayabilecek olan dört taahhüt ortaya konulabileceğini ifade etmektedirler. İlk olarak asamblaj teorisi, araştırma fenomenlerinin çoklu süreçlerin bir ürünü olarak ele alınmasını talep eder. İkincisi, asamblaj metodolojileri sürece odaklanır ve sürecin anlaşılması için ampirik araştırma yapar.

Üçüncüsü, asamblaj metodolojileri, asamblajları üreten ve sürdüren aktörleri/emekçileri ortaya çıkarmaya odaklanır. Aktörlerin çalışma şeklini anlamak için aktörlerin belirli bağlamlar tarafından nasıl avantajlı veya dezavantajlı oldukları ve eylemi gerçekleştirmek için kaynakların, uzmanlığın, ilişkilerin ve benzerlerinin nasıl kullanıldığı analiz edilir. Son olarak, asamblaj metodolojileri belirsizlik duygusunu sürdürmeye de bağlı kalırlar. Bu taahhüt toplumsal araştırmanın sadece yerleşik okumalar üretebileceğini ve bu nedenle mütevazı iddialarda bulunabileceğini kabul etmeyi içerir (Baker ve McGuirk, 2017). Bu analitik çerçeveden hareketle AAT'nin kent çalışmalarına yönelik tutarlı bir metodoloji geliştirmeye yöneldiği ifade edilebilir (Acuto, 2011, s. 554). Ayrıca kentsel çıkmaza bir çözüm olarak asamblaj kentçiliğinin kentsel eşitsizliği betimlemeyi, eleştirmeyi ve yüzleşmeyi amaçladığı söylenebilir. Asamblaj bunu, alt-sınıfın bakış açılarını aktararak ve sermaye birikiminin diğer hiyerarşi ve marjinalleştirme biçimleriyle bir araya geldiği gündelik süreçleri etnografik olarak inceleyerek yapmaktadır. Bu açıkça Deleuzyen bir yaklaşımın ortaya koyduğu bir taahhüttür (Rankin, 2011, s. 565). Asamblaj kentçiliği bu türden bir yaklaşım ile kentin çözümlenmesine metodolojik olarak önemli katkılar sunabilir.

AAT birbirine bağlanan aktörler arasındaki gerçek ilişkilere odaklanmaktadır. AAT çalışmalarında asamblaj kavramı kolektif ve aktör-ağ ile eş anlamlı olarak yer almakta ancak kullanımı açısından Deleuzyen asamblaj kavramından birtakım farklılıklar taşımaktadır. AAT, asamblajların daha ziyade gerçekliğine, heterojenliğine, sosyo-materyal melez birleşimlerine eğilmektedir. Deleuzyen asamblaj teorisi ise sosyo-materyallığın ve heterojenliğin yanı sıra virtüel kapasiteler ve eğilimlerle oluşmaktadır. Ayrıca asamblajların oluşumunda kaçış çizgileri, yersizyurtsuzlaşma, yeniden yerliyurtlulaşma gibi süreçler önem taşımaktadır. Oysaki AAT bu süreçlerden neredeyse hiç bahsetmemektedir. Ancak yine de Latour'un 2005 yılında yayınlanan "Reassembling the Social" başlıklı çalışmasından beri asamblaj kavramı AAT ile ilgili literatürde daha yaygın kullanılmakta ve asamblaj, Deleuze ve Guattari'nin felsefesi ve AAT arasındaki yakınlığı sağlamaktadır. Deleuze ve Guattari'nin, Latour ve AAT üzerindeki etkisi oluş ve akış halindeki dünyayı anlama çabasında olduğu kadar insan olan ve insan olmayanların failliğinde, tüm dikotomilerin yerle bir edilmesinde ve diyalektik düşünce yerine sürece odaklanılmasında kendisini göstermektedir. Ayrıca Latour'un Deleuze ve Guattari'nin virtüele ilişkin düşüncesini plazma ile karşılamaya çalışması da AAT açısından önemli bir değişim yaratmaktadır. Asamblaj kentçiliği sadece yeni araştırma soruları ortaya koymanın yollarını değil, aynı zamanda kentte araştırma yapmanın yeni yollarını da ortaya koymaktadır. AAT

yönelimli asamblaj analizi böylelikle kenti ilişkisel olarak bir araya gelme, birleştirme ve düzenleme mekânı olarak inceleyebilmemizi mümkün kılabilir.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The authors declared that this study has received no financial support.

The authors contributed equally to the study.

Kaynakça / References

Acuto, M. (2011). Putting ANTs into the mille-feuille. *City*, 15(5), 552–562.

Akay, A. (2004). *Tekil Düşünce*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Anderson, B. and McFarlane, C. (2011). Assemblage and geography. *Area*, 2, 124–127.

Baker, T. and McGuirk, P. (2017). Assemblage thinking as methodology: commitments and practices for critical policy research. *Territory, Politics, Governance*, 5(4), 425–442.

Baker, U. (2019). *Yüzeybilim Fragmanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bender, T. (2010). Reassembling the city: networks and urban imaginaries.

In I. Farias and T. Bender (Eds.), *Urban Assemblages: How Actor network theory changes urban studies* (pp. 303-324). New York: Routledge.

Brenner, N. (1997). State territorial restructuring and the production of spatial scale: urban and regional planning in the Federal Republic of Germany, 1960–1990. *Political Geography* (16), 273–306.

Brenner, N. (2013). Theses on Urbanization. *Public Culture*, 25(1), 85–114.

Brenner, N., Madden, D. J. ve Wachsmuth, D. (2014). Asamblajlar, aktör-ağlar ve eleştirel teorisinin karşılaştığı zorluklar. (A.Y. Şen, Çev.), N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Ed.), *Kar için değil halk için: Eleştirel teorisi ve hakkı kitabı* içinde (s. 155-181). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Buchanan, I. (2017). Assemblage theory, or, the future of an illusion. *Deleuze Studies*, 11(3), 457–474.

DeLanda, M. (2018). Yeni bir toplum felsefesi: Öbikleşme teorisi ve toplumsal karmaşıklık (S. Çalıcı, Çev.). İstanbul: Kolektif Yayınları.

DeLanda, M. (2016). *Assemblage theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1990). Kapitalizm ve şizofreni 1 bin yayla göçebebilimi incelemesi: Savaş makinası (A. Akay, Çev.). Ankara: Bağlam Yayınları.

Deleuze, G. ve Parnet, C. (1990). Diyaloglar. (A. Akay, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Deleuze, G. (2016). Edimsel ve virtüel. (H. Yücefer, Çev.). *Cogito*, (82), 14-17.

Deleuze, G. and Guattari, F. (2005). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2000). Kafka: Minör bir edebiyat için. (Ö. Uçkan ve I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2001). Felefe nedir? (T. Ilgaz, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). Anti Ödipus: Kapitalizm ve şizofreni 1. (F. Ege, H. Erdoğan ve M. Yiğitalp, Çev.). Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.

Demir, M. (2014). Laboratuvar yaşamının antropolojisi: Bruno Latour'un bilim incelemeleri ve metafizik sonuçları. *Divan*, 19(36), 145-196.

Dépelteau, F. (2015). Kökten ilişkililik: Bir öneri. (Ö. Akkaya, Çev.), Powell, C. ve F. Depelteau (Ed.), *İlişkisel sosyoloji: Ontolojik ve teorik yönelimler kitabı* içinde (s. 251-284). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Dovey, K. (2011). Uprooting critical urbanism. *City*, 15(3-4), 347-354.

Elder-Vass, D. (2015). Disassembling actor-network theory. *Philosophy of the Social Sciences*, 45(1), 100-121.

Farias, I. (2010). Introduction: Decentering the object of urban studies. In I. Farias and T. Bender (Eds.), *Urban assemblages: How actor-network theory changes urban studies* (pp. 1-24). New York: Routledge.

Farias, I. (2011). The politics of urban assemblages. *City*, 15(3-4), 365-374.

Farias, I. (2014). Virtual attractors, actual assemblages: How Luhmann's theory of communication complements actor-network theory. *European Journal of Social Theory*, 17(1), 24-41.

Goodchild, P. (2005). Deleuze ve Guattari: Arzu politikasına giriş (R. Ögdül, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Graham, S. and Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. New York: Routledge.

Harman, G. (2009). *Prince of Networks: Bruno Latour and Metaphysics*. Melbourne: Re.Press.

Holland, E. (2013). Deleuze ve Guattari'nin anti-oedipus'u şizoanalize giriş (A. Utku, ve M. Erkan, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Hostaker, R. (2014). *A different society altogether: What sociology can learn from Deleuze, Guattari, and Latour*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Inin, E. (2007). City, state: critique of scalar thought. *Citizenship Studies*, 11, 211-228.

Karaman, O. (2012). An immanentist approach to the urban. *Antipode*, 44(4), 1287-1306.

Latour, B. (1999). On recalling ANT. In J. Law and J. Hassard (Eds.) *Actor network theory and after* (pp. 15-25.). Oxford: Blackwell.

Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network theory*. New York: Oxford University Press.

Latour, B. (2008). The space of controversies. *New Geographies*, 1(1), 122-135.

Latour, B. and Hermant, E. (2006). *Paris: Invisible city*. Erişim tarihi: 01.22.2021, <http://www.bruno-latour.fr/virtual/index.html>.

Latour, B. and Yaneva, A. (2008). Give me a gun and I will make all buildings move: An ant's view of architecture. In R. Geiser (Eds.), *Explorations in architecture: Teaching design research* (pp. 80–89). Basel: Birkhäuser.

Law, J. (2004). *After method: Mess in social science research*. London, New York: Routledge.

Law, J. (2009). Actor network theory and material semiotics. In B. Turner (Eds.) *The new blackwell companion to social theory* (pp. 141-158). Oxford, Malden: Blackwell Publishing.

Lindemann, G. (2011). On latour's social theory and theory of society, and his contribution to saving the world. *Human Studies*, 34(1), 93-110.

Madden, D. (2010). Urban ANTs: A review essay. In I. Farias and T. Bender (Eds.), *Urban assemblages: How actor-network theory changes urban studies* (pp. 583-589). New York: Routledge.

McCann, E. (2011). Veritable inventions, cities, policies and assemblage. *Area*, 43(2), 143–147.

McFarlane, C. (2009). Translocal assemblages: Space, power and social movements. *Geoforum*, 40(4), 561-567.

McFarlane, C. and Anderson, B. (2011). Thinking with assemblage. *Area*, 43(2), 162–164.

McFarlane, C. (2011a). *Learning the city: Knowledge and translocal assemblage*. Oxford: Wiley-Blackwell.

McFarlane, C. (2011b). Assemblage and critical urbanism. *City*, 15(2), 204-224.

McFarlane, C. (2011c). On context assemblage, political economy and structure. *City*, 15(3-4), 375-388.

Nail, T. (2017). What is an Assemblage? *SubStance*, 46(1), 21-37.

Peck , J. and Tickell , A. (2002). Neoliberalizing space. *Antipode* (34), 380-404.

Phillips, J. (2006). Agencement/Assemblage Theory. *Theory, Culture and Society*, 23(2-3), 108-109.

Puar, J. (2012). 'I would rather be a cyborg than a goddess': Becoming-intersectional in assemblage theory. *PhiloSOPHIA*, 2(1), 49-66.

Rankin, K. N. (2011). Assemblage and the politics of thick description. *City*, 15(5), 563-569.

Rutzou, T. and Elder-Vass, D. (2019). On assemblages and things: Fluidity, stability, causation stories, and formation stories. *Sociological Theory*, 37(4), 401-424.

Simone, A. (2011). The surfacing of urban life A response to Colin McFarlane and Neil Brenner, David Madden and David Wachsmuth. *City*, 15(3-4), 355-364.

Tekeli, İ. (2019). Temsili olmayan kuramların gelişimi planlama anlayışımızda ne tür değişimler yaratıyor. *Efil Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(7), 8-37.

Thrift , N. (2008). *Non-Representational theory: Space, politics, affect*. New York: Routledge.

Thrift, N. (1993). An urban impasse. *Theory, Culture & Society*, 10, 229-238.

Tonkiss , F. (2011). Template urbanism four points about assemblage. *City*, 15(5), 584-588.

Tonkiss, F. (2013). *Cities by design: The social life of urban form*. Cambridge: Polity Press.

Venn, C. (2006). A note on assemblage. *Theory, Culture and Society*, 23(2-3), 107-108.

Wachsmuth , D., Madden, D. ve Brenner, N. (2011). Between abstraction and complexity meta-theoretical observations on the assemblage debate. *City*, 15(6), 740-750.